

*Ярослава Рак, асистент кафедри германської філології,
перекладу та зарубіжної літератури
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*
rak.yaroslava@vspu.edu.ua

*Іванна Карпуша, асистент кафедри германської філології,
перекладу та зарубіжної літератури
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*
karpusha.ivanna@gmail.com

РОЛЬ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ЗБЕРЕЖЕННІ СТИЛЮ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядається роль лексичних трансформацій у процесі перекладу як важливого засобу збереження стилістичних особливостей оригінального тексту. Кожна мова має власну систему виражальних засобів, особливості словотворення та синтаксичні структури, тому перекладачі часто стикаються з необхідністю адаптації тексту з метою збереження його змісту, стилю та емоційного забарвлення. Для досягнення адекватного перекладу широко застосовуються різні види лексичних трансформацій, які дозволяють передати зміст із максимальною точністю та відповідністю комунікативним нормам цільової мови. Метою даної роботи є дослідження ролі лексичних трансформацій у процесі перекладу як засобу збереження стилістичних особливостей оригінального тексту та забезпечення його адекватності й еквівалентності. У статті використано методи порівняльного аналізу, описовий метод, а також контекстуальний і компонентний аналізи, що дозволяють виявити особливості застосування лексичних трансформацій у процесі перекладу. Матеріалом для аналізу слугували тексти оригіналів і їх перекладні відповідники, що містять різні види лексичних трансформацій. У роботі систематизовано основні типи лексичних трансформацій (конкретизацію, генералізацію, додавання, антонімічний переклад, заміну) та обґрунтовано їхню роль у збереженні стилістичних характеристик вихідного тексту. Досліджено взаємозв'язок між вибором трансформацій і комунікативною ефективністю перекладу. Наш аналіз показав, що лексичні трансформації є необхідним інструментом у перекладацькій діяльності, оскільки вони сприяють адаптації тексту відповідно до норм мови перекладу, збереженню авторського стилю, експресивності та емоційного забарвлення. Від правильного вибору трансформацій залежить еквівалентність і адекватність перекладу. Виявлено, що ефективне використання цих трансформацій дозволяє створювати переклади, які не лише точно передають зміст, а й забезпечують природність викладу в мові перекладу.

Ключові слова: лексичні трансформації; стиль перекладу; еквівалентність; лексична заміна; адаптація.

*Yaroslava Rak, Assistant Lecturer of the Department of German Philology,
Translation and Foreign Literature
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University*
rak.yaroslava@vspu.edu.ua

*Ivanna Karpusha, Assistant Lecturer of the Department of German Philology,
Translation and Foreign Literature
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University*
karpusha.ivanna@gmail.com

THE ROLE OF LEXICAL TRANSFORMATIONS IN MAINTAINING THE STYLE OF TRANSLATION

The article discusses the role of lexical transformations in the translation process as an important means of preserving the stylistic features of the original text. Every language has its own system of expressive means, word formation and syntactic structures, so translators often face the necessity to adapt a text in order to preserve its meaning, style and emotional colouring. In order to achieve an adequate translation, various types of lexical transformations are widely used to convey the meaning with maximum accuracy and compliance with the communicative norms of the target language. The purpose of this paper is to study the role of lexical transformations in the translation process as a means of preserving the stylistic features of the original text and ensuring its adequacy and equivalence. The article employs the methods of comparative analysis, descriptive method, and contextual, and component analyses to identify the peculiarities of lexical transformations in the process of translation. The material for the analysis was the original texts and their translated counterparts containing various types of lexical transformations. The paper systematises the main types of lexical

transformations (specification, generalisation, addition, antonymic translation, substitution) and substantiates their role in preserving the stylistic characteristics of the source text. The relationship between the choice of transformations and the communicative effectiveness of translation is investigated. Our analysis has shown that lexical transformations are a necessary tool in translation activity, as they contribute to the adaptation of the text in accordance with the norms of the target language, preserving the author's style, expressiveness and emotional colouring. The equivalence and adequacy of the translation depends on the correct choice of transformations. It has been found that the effective use of these transformations allows creating translations that not only accurately convey the meaning but also ensure the naturalness of presentation in the target language.

Keywords: lexical transformations; translation style; equivalence; lexical substitution; adaptation.

Актуальність. У сучасному світі, де взаємодія між країнами та обмін інформацією набувають все більшої актуальності, мовний аспект стає ключовим у забезпеченні точності та адекватності передачі інформації. Незважаючи на доступність різноманітних технічних інструментів для перекладу, проблеми точної передачі як змісту, так і форми тексту в перекладі залишаються невирішеними.

Постановка проблеми. У процесі перекладацької діяльності важливо досягати адекватності перекладу, оскільки це забезпечує виконання прагматичних завдань перекладацького акту на максимально можливому рівні еквівалентності. Адекватний переклад не порушує норми або узус мови перекладу, дотримуючись жанрово-стилістичних вимог до текстів даного типу. У спрощеному розумінні, адекватний переклад – це «правильний» переклад. «Перекладацька діяльність по визначенню носить посередницький характер, оскільки її мета полягає в тому, щоб зробити доступним для читачів перекладу повідомлення, зроблене автором оригіналу на іншій мові» (Корунець, 2003, с. 40). Тому для розв'язання даної проблеми перекладачі часто застосовують перекладацькі трансформації.

Аналіз досліджень. Проблеми перекладацьких трансформацій досліджувалися багатьма вченими, як українськими, так і зарубіжними, такими як І. Корунець, І. Сіняговська, І. Мельчук, Ж.-П. Віне, Ж. Дарбельне, І. Зоренко, Л. Наumenко, А. Гордєєва, В. Карабан, І. Клименко, Т. Левицька, І. Орлова, М. Шемуда, О. Селіванова та інші. Головна мета цієї діяльності – досягнення еквівалентності. Еквівалентний переклад – це такий переклад, який здійснюється на рівні, необхідному і достатньому для передачі незмінного плану змісту при дотриманні відповідного плану вираження, тобто норм мови перекладу (Карабан, 2001, с. 120). Відповідність понять еквівалентності та адекватності перекладу, на сьогоднішній день все ще залишається дискусійним.

Мета та основні завдання. Метою даної статті є дослідження ролі лексичних трансформацій у процесі перекладу як засобу збереження стилістичних особливостей оригінального тексту та забезпечення його адекватності й еквівалентності. Для досягнення даної мети необхідно проаналізувати причини, що зумовлюють використання лексичних трансформацій, розглянути основні типи лексичних трансформацій (конкретизацію, генералізацію, додавання, антонімічний переклад, заміну) та обґрунтувати їхню роль у збереженні стилістичних характеристик вихідного тексту.

Виклад основного матеріалу. Відступ від дослівного перекладу та застосування перекладацьких трансформацій для збереження суті та пристосування форми тексту до читачів мовою перекладу є суттєвими стратегіями

для перекладачів. Ефективним способом досягнення перекладацької еквівалентності в умовах відсутності семантичної та структурної подібності між мовою оригіналу та мовою перекладу є перекладацькі трансформації.

Деякі дослідники акцентують увагу на лексичних перекладацьких трансформаціях, таких як використання синонімів та антонімів для вибору найкращих слів для передачі значення. Інші дослідники розглядають граматичні трансформації, такі як зміни в структурі речень та використання різних часів для забезпечення граматичної коректності перекладу. В.І. Карабан розділив лексичні трансформації на конкретизацію, генералізацію, додавання, вилучення, заміну слова однієї частини мови на слово іншої частини мови, а також перестановку слів. І вагомий внесок у вивчення цього питання вніс Я. Й. Рецкер який виділив сім різновидів лексичних трансформацій, таких як: смисловий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація втрат у перекладі, генералізація, конкретизація, диференціація (Білозерська, 2010, с. 45). С. Є. Максимов запропонував такі види лексичних трансформацій: генералізацію, диференціацію, конкретизацію, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсацію та повну перестановку сегментів тексту (Максимов, 2006, с. 72).

Українська науковиця О. О. Селіванова вивчає трансформації як процес, що включає зміни в формі, структурі та змісті текстів для забезпечення відповідності комунікативного впливу на одержувачів оригінальних та перекладених текстів. Вона виділяє трансформації на рівні формальних аспектів (лексичні або граматичні трансформації) або семантики (семантичні трансформації) вихідного тексту для подальшої передачі (Селіванова, 2012).

Під лексичними трансформаціями тут розуміємо «різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу» (Карабан, 2001, с. 39).

Як відомо, лексичний елемент перекладається не окремо, а в сукупності його контекстуальних зв'язків і функціональних характеристик. Знання словникових відповідників є необхідною, але недостатньою умовою адекватного перекладу лексики, оскільки контекст часто диктує необхідність відхилення від словникових відповідників.

Тому перед перекладачем стоїть задача – знайти значення слова чи словосполучення, що обумовлено певним контекстом. При цьому воно може бути відсутнім в словнику. Лексичні трансформації, які використовуються для адаптації тексту до мови перекладу, є важливими інструментами для забезпечення адекватності та точності перекладу. Розглянемо основні види лексичних трансформацій, які можуть бути застосовані.

1. Конкретизація значень. Цей вид трансформацій зазвичай використовується для слів у мові оригіналу, які мають широкий, іноді нечіткий та розмитий семантичний спектр, наприклад: *thing, business, point, to be, to have, to get, to do, to take, to give, to make, to come, to go* і багато інших. В процесі цієї трансформації слово з більшою обсяговою семантикою замінюється словом, яке має більшу конкретність в значенні. Це часто виявляється через заміну загального

терміну більш специфічним, наприклад: *have the primary responsibility to secure the rights and freedoms* – несуть основну відповідальність за захист прав і свобод (Карабан, 2001, с. 40).

2. Генералізація значень протилежна конкретизації, і в цьому випадку слово з більш широким значенням замінюється словом з менш обмеженим значенням, наприклад: *especially those aimed at the promotion of his or her social, spiritual and moral well-being and physical and mental health* – особливо до таких інформації і матеріалів, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини (Баклаженко, 2023). Застосування прийому генералізації зумовлюється різними стилістичними нормами англійської та української мов, відмінностями синтагматичної сполучуваності відповідників в обох мовах, а також розбіжностями в лексико-семантичних системах мов.

3. Антонімічний переклад, що полягає в заміні форми слова або словосполучення на протилежну, при цьому значення одиниці зберігається. В. Карабан зауважуючи, що термін «антонімічний переклад» є неточним, пропонує назвати цю трансформацію «формальною негативацією» (Карабан, 2001, с. 30). Наприклад, англійське «*he never lies*» може бути перекладено як «*він завжди говорить правду*». Часто прийом формальної негативації застосовується при перекладі складних речень, що містять заперечувальну частку *not* і сполучник *until* або *unless*, наприклад: «*but the exact cause of death will remain **unknown** until the coroner's report*» - «але точна причина смерті буде встановлена після розтину».

4. Додавання й вилучення слів. Трансформація додавання полягає у додаванні у текст перекладу лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, з метою правильної передачі смислу тексту оригіналу та/або дотримання мовленнєвих і мовних норм мови перекладу (Карабан, 2001, с. 48). Відповідно, вилучення – усунення в тексті перекладу тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного смислу тексту (Карабан, 2001, с. 50).

Зазначені прийоми зумовлені передусім розбіжностями лексико-семантичних систем обох мов, відсутністю однослівних відповідників, а також контекстом. У тому чи іншому контексті лексема може актуалізувати імпліцитні смисли, пов'язані з національно-культурними конотаціями, що вимагає додаткового пояснення при перекладі. Додавання слів у переважній більшості випадків диктується застосуванням описового перекладу. Наприклад: «*Such systems allow elderly or **handicapped** people to interact with the world through signals from their brains, without having to give voice commands*» - «Подібні системи дозволять старим людям або людям із фізичними чи розумовими вадами взаємодіяти з навколишнім світом за допомогою сигналів мозку, не вдаючись до голосових команд...».

Як можна бачити із прикладу англійське означення «*handicapped*» описово передається як «люди із фізичними чи розумовими вадами». Сам описовий спосіб перекладу передбачає додавання лексичних елементів у текст перекладу.

Відсутність однослівного відповідника може зумовити необхідність цілісного переосмислення вислову, наприклад: «*The quake was followed by eight **aftershocks***» - «Після основного поштовху сталося ще вісім слабких». Англійське

«*aftershock*» означає незначний підземний поштовх після основного землетрусу. Сказати українською, що «землетрус продовжився ще вісьмома невеликими поштовхами» буде синтаксичною та стилістичною помилкою, тому перекладач використав цілісне переосмислення.

Вилучення слів часто пов'язане з розбіжностями у граматичній будові мови оригіналу та мові перекладу, наприклад: «*Investigators are still uncertain why the Airbus A330 fell from the sky after taking off from Brazil*» - «Слідчі ще не можуть точно назвати причину **падіння** Аеробуса А-330 відразу після зльоту в Бразилії».

5. Вибір варіантного відповідника. Цей вид лексичних трансформацій відноситься переважно до багатозначних слів, які часто зустрічаються в англійській мові. У таких випадках, під час перекладу, основна увага приділяється контексту, оскільки виконання цих трансформацій полягає у виборі конкретного значення слова або словосполучення з синонімічного ряду слів в мові оригіналу (Карабан, 2001). Наприклад, якщо в оригіналі є багатозначне слово «*article*», перекладачу слід уважно аналізувати контекст, оскільки це слово має різні значення. За словником Cambridge Dictionary «*article*» може вказувати на текст на певну тему в газеті, журналі чи в Інтернеті; статтю, такі як «*a*», «*an*» і «*the*» або їхні еквіваленти в інших мовах; конкретну річ, особливо одну з кількох речей подібного типу або в одному місці; окрему частину письмового документа, наприклад, юридичної угоди. Таким чином, наприклад, при перекладі Європейської конвенції з прав людини слово «*article*» було перекладено як «*стаття*», а не твір чи якась конкретна річ, тому вибір варіантного відповідника залежить від контексту (Cambridge Dictionary). Також, при перекладі перехідних дієслів, які мають різні значення, необхідно враховувати їх взаємозв'язок з прямим додатком, як зазначено у наступних прикладах: «*act quickly*» – швидко діяти, «*act out a scene*» – відігравати сцену, «*act on a decision*» – вчинити згідно з рішенням, «*act in a play*» – грати у виставі. При перекладі Європейської конвенції з прав людини вираз «*act in an official capacity*» було перекладено як «*здійснювати свої офіційні повноваження*», що, знову ж таки, підкреслює важливість розуміння контексту.

6. Описовий переклад є однією з лексичних трансформацій, яка передбачає заміну слова або словосполучення в оригінальному тексті розгорнутим описом його значення мовою перекладу. Цей метод використовується, коли немає прямого відповідника в мові перекладу, або коли необхідно уточнити значення слова для кращого розуміння (Задорожна, 2020). Наприклад: «*Tyler did changeovers if the theater was old enough. With changeovers, you have two projectors in the booth, and one projector is running*» - «Якщо кінотеатр був надто застарілим, Тайлер мусив застосовувати перехід з поста на пост, тобто міняти кінопроектори. Для цього в апаратній треба мати два проектори, працює з яких один». Для передачі значення лакуни, представлені лексичною одиницею «*changeover*», перекладач вдається до описового перекладу і пояснює його зміст за допомогою більшої кількості компонентів («перехід з поста на пост»).

7. Контекстуальна заміна. Принцип вибору контекстуальної заміни схожий на вибір варіантного відповідника, але в даному випадку слово обирається не зі списку синонімів, які визначені у словнику, а з урахуванням контексту та його

конкретного значення. Перед прийняттям остаточного рішення щодо перекладу, необхідно ретельно перевірити наявність синонімів у цільовій мові. Якщо синоніми відсутні, вибирається контекстуальна заміна, опираючись на власні знання в даній галузі. Наприклад, у фразі «*Criteria for office*», яку можна перекласти як «Критерії для посади» або «Критерії для офісу», при перекладі Європейської конвенції з прав людини була використана контекстуальна заміна – «*Посадові критерії*», що доцільно відповідає контексту даної статті, що має таку назву.

8. Перестановка слів (пермутація). Це процес, при якому слова змінюють своє місце розташування, наприклад, *either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief, in worship, teaching, practice and observance* – а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

9. Транскодування. Транскодування – це процес перетворення графічної або звукової форми слів з мови джерела на відповідні символи чи звуки мови перекладу. Цей вид лексичної трансформації широко використовується для перекладу власних імен, географічних назв, спеціалізованих термінів, нових слів та інших елементів, які мають особливу графічну або фонетичну структуру і не мають прямого аналога в цільовій мові. В наведеному нижче описі представлені чотири види транскодування з прикладами з Європейської конвенції з прав людини:

- Транслітерація – це передача графічної форми лексеми в перекладі, літера за літерою, наприклад, *Rome* – *Рим*.

- Транскрипція (транскрибування) – це копіювання звукової форми слова за допомогою літер мови перекладу, наприклад, *General Assembly* – *Генеральна Асамблея*.

- Змішане транскодування складається з транскрибування та додавання елементів транслітерації, наприклад, *Council of Europe* – *Рада Європи*.

- Адаптивне транскодування (натуралізація) полягає в пристосуванні графічної та фонетичної форми лексеми до норм мови перекладу, зазвичай застосовується до закінчень слів, наприклад, *convention* – *конвенція*, *declaration* – *декларація*, *jurisdiction* – *юрисдикція*.

Це підходи до перекладу, де враховуються особливості графічної та фонетичної форми слів для точнішого відтворення значення в цільовій мові.

Висновки. Таким чином, розглянувши основні види лексичних трансформацій, які можуть бути застосовані перекладачами, можна зробити висновок, що лексичні трансформації є ключовими для забезпечення адекватності перекладу, оскільки вони допомагають уникнути буквального передавання змісту, адаптувати текст до культурних і мовних норм, зберегти стилістичну та емоційну відповідність. Використання правильних лексичних трансформацій дозволяє перекладачеві зробити текст природним, зрозумілим та ефективним для цільової аудиторії.

Подальші дослідження можуть містити в собі розвиток більш системної класифікації лексичних і граматичних трансформацій при роботі з художніми текстами, юридичними документами, рекламою та публіцистикою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баклаженко, Ю., & Герасименко, К. (2023). Особливості лексико-граматичних трансформацій у перекладі англомовних міжнародно-правових документів. *Електронний архів КПП ім. Ігоря Сікорського*.
2. Білозерська, Л., Возненко, Н., & Радецька, С. (2010). *Термінологія та переклад: навчальний посібник для студентів філологічного напрямку підготовки*. Вінниця.
3. Задорожна, А. (2020). Перекладацькі трансформації як засіб досягнення еквівалентності перекладу. *Актуальні проблеми гуманітарних наук*.
4. Карабан, В. І. (2001). *Переклад англійської наукової і технічної літератури. Частина 1: Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі*. Вінниця: Нова книга.
5. Корунець, І. В. (2003). *Порівняльна типологія англійської та української мов: навчальний посібник*. Вінниця: Нова книга.
6. Максимов, С. Є. (2006). *Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: навчальний посібник*. Київ.
7. Селіванова, О. О. (2012). *Світ свідомості в мові*. Черкаси: Ю. Чабаненко.